

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-37>

УДК 338.33

Віталій КАЛІНІЧЕНКО

Сумський національний аграрний університет
<https://orcid.org/0009-0005-0758-5392>

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНОЮ СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розкрито організаційно-економічні засади побудови механізму управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств. Визначено чинники, які впливають на відтворення виробничих ресурсів як факторів сільськогосподарського виробництва. Встановлено, що вони мають як загальноекономічний характер, так і проявляються на рівні суб'єктів аграрного господарювання, є суб'єктивними або об'єктивними. Визначено фактори, які визначають потребу системного правового впливу на управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств. Розроблено та обґрунтовано елементи архітектури організаційно-економічного механізму управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств. Доведено, що даний механізм дозволяє реалізовувати адаптаційні стратегії розвитку виробничо-комерційної діяльності за рахунок комплексного врахування дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища при мобілізації компонент виробничого та економічного потенціалу, а також визначити конфігурацію систем управління товарною спеціалізацією в менеджменті підприємств.

Ключові слова: спеціалізація, механізм управління, галузі сільського господарства, аграрні підприємства, фактори та інструменти управління.

Vitalii KALINICHENKO

Student of Sumy National Agrarian University

MECHANISM OF MANAGING PRODUCT SPECIALIZATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article reveals the organizational and economic principles of building a mechanism for managing the commodity specialization of agricultural enterprises. Factors affecting the reproduction of production resources as agricultural production factors are defined. It has been established that they have both a general economic character and are manifested at the level of subjects of agricultural management, are subjective or objective. The factors that determine the need for systemic legal influence on the management of commodity specialization of agricultural enterprises have been determined. The elements of the architecture of the organizational and economic mechanism of managing commodity specialization of agricultural enterprises have been developed and substantiated. The conceptual basis of the commodity specialization management mechanism assumes the definition of principles, goals, and tasks, as well as a set of tools for the agricultural specialization management mechanism, which is aimed at achieving sustainable functioning and development of enterprises. The specified concept takes into account the trends in the formation of economic potential, the internal infrastructure of the enterprise, the leading architectural solutions, and standards, the management model and requirements for management processes, and also defines the principles of transition from the existing state of the enterprise to the target one. It has been proven that this mechanism allows the implementation of adaptive strategies for the development of industrial and commercial activity due to the careful consideration of the effects of external and internal environmental factors when mobilizing the components of production and economic potential, as well as determining the configuration of product specialization management systems in enterprise management.

Keywords: specialization, management mechanism, branches of agriculture, agrarian enterprises, management factors and tools.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Стан та кон'юнктурні зрушення на товарних ринках визначають пріоритетність тих чи інших видів сільськогосподарської продукції, можливості виробництва та реалізації яких визначають потенціал підприємств. Відповідно, під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів аграрне підприємство формує власну траєкторію економічного розвитку, в основі якої лежать наявні виробничі та комерційні можливості, структурні ознаки та, відповідно, товарна і галузева спеціалізація. Сучасний стан суб'єктів вітчизняного аграрного виробництва характеризується наявністю суттєвих диспропорцій в сфері співвідношення галузей виробництва та превалюванням вузького переліку видів продукції навіть в рослинництві, як у ключовій галузі. Вказані диспропорції та дисбаланси ускладнюють здійснення аграрними підприємствами розширеного відтворення, а отже успішну реалізацію завдань стабілізації економічного розвитку. Останнє вимагає раціоналізації спеціалізації аграрних підприємств з огляду на вирішення завдань розширеного відтворення шляхом приведення її в стан, коли кількісні співвідношення між показниками окремих галузей здатні забезпечити найбільш повне і ефективне використання ресурсів виробництва та підвищити рівень економічної ефективності діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивчення наукових літературних джерел дало можливість встановити, що існують досить ґрунтовні теоретичні дослідження щодо форм, методів і напрямів управління спеціалізацією аграрних підприємств

різних форм власності й господарювання. Розкриття їх змісту знайшло відображення в наукових працях відомих вітчизняних вчених: О.Ю. Амосова, В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, Л.М. Анічина, Т.Л. Басюка, Д.Ф. Вермеля, П.І. Гайдучького, Н.Г. Гончаренка, А.О. Гуторова, О.Ю. Єрмакова, М.В. Калінчика, П.К. Канінського, І.І. Лукінова, П.М. Макаренко, Т.Г. Маренич, Л.Ю. Мельника, В.Я. МеселяВесесяка, П.Т. Саблука, М.Ф. Соловійова, Н.В. Ставівки та інших. У своїх роботах вони досліджували зміни галузевих пропорцій на макро- та мікроекономічному рівні, вивчали особливості формування спеціалізації аграрних підприємств. Щодо закордонних науковців, дану проблематику досліджували у своїх працях Pieri R., Rama D., Venturini L., Ferto I., Sarker R. та Surry Y., Wojnec S., Huffman W.E. та Evenson R.E., Steven W.O., Kurosaki T., Dong F. X., Hennessy D.A. та Jensen H. H., Hallam D. та Machado F., Blazejczyk-Majka L., Kala R., Maciejewski K. та інші. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень зі спеціалізації підприємств, раціоналізації їх галузевої структури залишаються питання, які є постійним об'єктом дискусій. Така невідповідність виникає, передусім, через фрагментарність застосовуваних підходів щодо удосконалення механізмів управління спеціалізацією аграрних підприємств,

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування організаційно-економічних засад побудови механізму управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу

Управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств має складний механізм, оскільки сільське господарство виділяється з-поміж інших галузей унікальними рисами, а саме: через тісну взаємозалежність економічного процесу відтворення і біологічних процесів аграрні підприємства працюють в умовах ризику і невизначеності; сільськогосподарське виробництво здійснюється в різних природно-кліматичних умовах, що безпосередньо позначається на результатах господарської діяльності підприємств; на відміну від промисловості, до процесу сільськогосподарського виробництва залучено не три, а чотири ресурси, такі як основні й оборотні фонди, жива праця і земля, при цьому земля в сільському господарстві є головним засобом виробництва; сезонність виробництва, характерна для сільського виробництва, виявляється в нерівномірному використанні робочої сили, засобів виробництва, а також у нерівномірному надходженні продукції та доходів протягом року; сільське господарство – це галузь, яка не може нормально розвиватися без додаткових фінансових ресурсів; сільське господарство є менш інвестиційно привабливою галуззю порівняно з низкою інших галузей народного господарства, що спричинено тривалим періодом виробництва сільськогосподарської продукції; аграрне виробництво розосереджене територіально, що потребує здійснення значного обсягу перевезень та переїздів технічних засобів, матеріалів та виробленої продукції; можливе застосування виробленої продукції як засобів виробництва (насіння, садивний матеріал та корми: зернові культури, картопля, кормові буряки, тощо); задіяні працівники для виконання сезонних робіт не мають постійного місця роботи.

Регулювання перерахованих процесів можливо здійснювати на трьох рівнях – загальнодержавному, регіональному та локальному. Кожен з рівнів має у своїх межах відповідні засоби впливу на загальне функціонування галузі сільського господарства та аграрні підприємства зокрема.

Функціонування галузі сільського господарства в ринкових умовах господарювання значним чином залежить від розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва, які в сукупності забезпечують певний рівень ефективності використання наявного ресурсного потенціалу, природно-кліматичних умов як на рівні окремих сільськогосподарських підприємств, так і на рівні агропромислового комплексу регіону та країни загалом. При цьому під час проведення реформування аграрного сектора економіки України, питанням розміщення та спеціалізації сільського господарства не приділялося достатнього значення. Як наслідок сьогодні маємо дисбаланс у структурі виробництва сільськогосподарської продукції, власне окремо у кожній галузі, так і безпосередньо у забезпеченні їх комплексного співвідношення.

Важливе значення має визначення чинників, які впливають на відтворення виробничих ресурсів як факторів сільськогосподарського виробництва. Вони мають як загальноекономічний характер, так і проявляються на рівні суб'єктів аграрного господарювання, є суб'єктивними або об'єктивними:

- ✓ суспільно-політичні (геополітична ситуація, соціально-економічний стан у країні, рівень соціально-економічної стабільності, соціологічні настрої у суспільстві);
- ✓ соціально-економічні (досконалість інститутів й інституцій, стан та рівень розвитку аграрної сфери економіки та ринку праці, рентабельність та дохідність сільськогосподарських підприємств; рівень матеріального та соціально-психологічного стимулювання працівників тощо);
- ✓ особливості та пріоритети державної аграрної політики;
- ✓ ефективність та якість використання сільськогосподарських земель та інших ресурсів, його проблеми і тенденції;
- ✓ природно-кліматичні умови територій розміщення аграрних підприємств (родючість ґрунтів, температурні показники, водна та вітрова ерозія, стихійні лиха та ін.);
- ✓ сезонність виробництва (весняно-осінні польові роботи тощо), рівень продуктивності праці

та ефективність інших ресурсів;

- ✓ енерго- та ресурсоємність сільськогосподарського виробництва, рівень ресурсозбереження;
- ✓ упродовження інноваційних технологій, органічного землеробства, меліорацій.

У структурі сільського господарства виокремлюють дві базові галузі: галузь рослинництва і галузь тваринництва (табл. 2).

Таблиця 2

Структура сільського господарства України

I рівень		
Рослинництво	Тваринництво	Мисливство
II рівень		
Рільництво Овочівництво Садівництво Виноградарство	Скотарство Свинарство Вівчарництво Птахівництво Конярство Кролівництво Бджільництво Шовківництво	Лісове господарство Рибальство
III рівень		
Зерновиробництво Овочівництво Кормовиробництво Льонарство Баштанництво Хмелярство Квітникарство Грибництво	Молочне скотарство Молочно-м'ясне скотарство М'ясо-молочне скотарство М'ясне скотарство	Виробництво лікарської сировини Заготівля диких ягід і плодів, березового соку

Джерело: узагальнено автором

Показники співвідношення обсягу виробництва продукції рослинництва і тваринництва обумовлюються значною кількістю факторів, що здебільшого обумовлюються соціально-економічними умовами та рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва. Також до структури сільського господарства належить мисливство, що включає лісове господарство, рибальство та рибництво.

Загалом галузь рослинництва передбачає вирощування зернових культур, виробництво технічних культур, вирощування овочів, картоплі та баштанних культур. У свою чергу галузь тваринництва передбачає розвиток таких напрямів: скотарство, свинарство, вівчарство, козівництво, птахівництво.

При цьому функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки спонукає до виробництва найбільш кон'юнктурної сільськогосподарської продукції, нехтуючи при цьому загальнонауковими підходами щодо організації виробництва сільськогосподарської продукції. Сьогодні територія України є однією з найбільш розораних у Європі та світі, де рілля займає біля половини її площі. Досить тривалий період часу сільськогосподарське виробництво розвивалося екстенсивним шляхом, тобто на основі залучення додаткових земельних площ та збільшення поголів'я худоби. Відтак сьогодні домінує інтенсивний шлях ведення сільськогосподарського виробництва, який сприяє збільшенню урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби на основі здійснення низки заходів (оптимізація систем обробітку ґрунту, обробітку посівів та організації збору урожаю сільськогосподарських культур). Отже, зважаючи на особливі умови здійснення сільськогосподарського виробництва, а також складні, мінливі та непередбачувані умови економічного, правового, організаційного, політичного, природного, демографічного, соціального і інших середовищ зовнішнього впливу, галузь сільського господарства являється досить специфічною галуззю, що для її опанування потребує не тільки сукупності наукових знань, але й достатнього практичного досвіду.

Необхідність системного правового впливу на управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств зумовлена наступними факторами:

- ✓ доцільне використання природних ресурсів;
- ✓ забезпечення уніфікації в характеристиках отриманої продукції зазначеного виду;
- ✓ дотримання принципів і вимог технологій;
- ✓ контроль якості продукції;
- ✓ взаємовідносини між елементами механізму управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств;
- ✓ підтримка цільової реалізації виробленої продукції та регулювання нормативно-договірних відносин у цьому контексті.

Опосередковано узагальнити перераховані фактори можна у зазначенні методів правового впливу на виробничо-господарську діяльність аграрних підприємств. Генеруючим елементом при такому узагальненні виступають державні органи, які через закони, підзаконні акти, постанови, вказівки або стандарти регулюють виробничо-господарську діяльність. Підприємства, враховуючи утворене правове поле, а також під впливом економічних та природно-кліматичних факторів, оцінюють свої можливості та

визначають структуру валової продукції, отримують відповідний рівень спеціалізації і виробничий напрям.

Управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств не може бути процесом поза юридичними обмеженнями. Тому поглиблене вивчення балансу між утворенням виробничого напрямку підприємства та існуванням правового поля, а також подальше удосконалення цього питання, є одним з пріоритетних у галузі сільського господарства.

З урахуванням впливів зовнішнього середовища та визначених особливостей економічного потенціалу аграрних підприємств відбувається вибір варіантів спеціалізації аграрних підприємств. Вказаний процес управління цим процесам реалізується завдяки функціонуванню відповідного механізму управління (рис. 2).

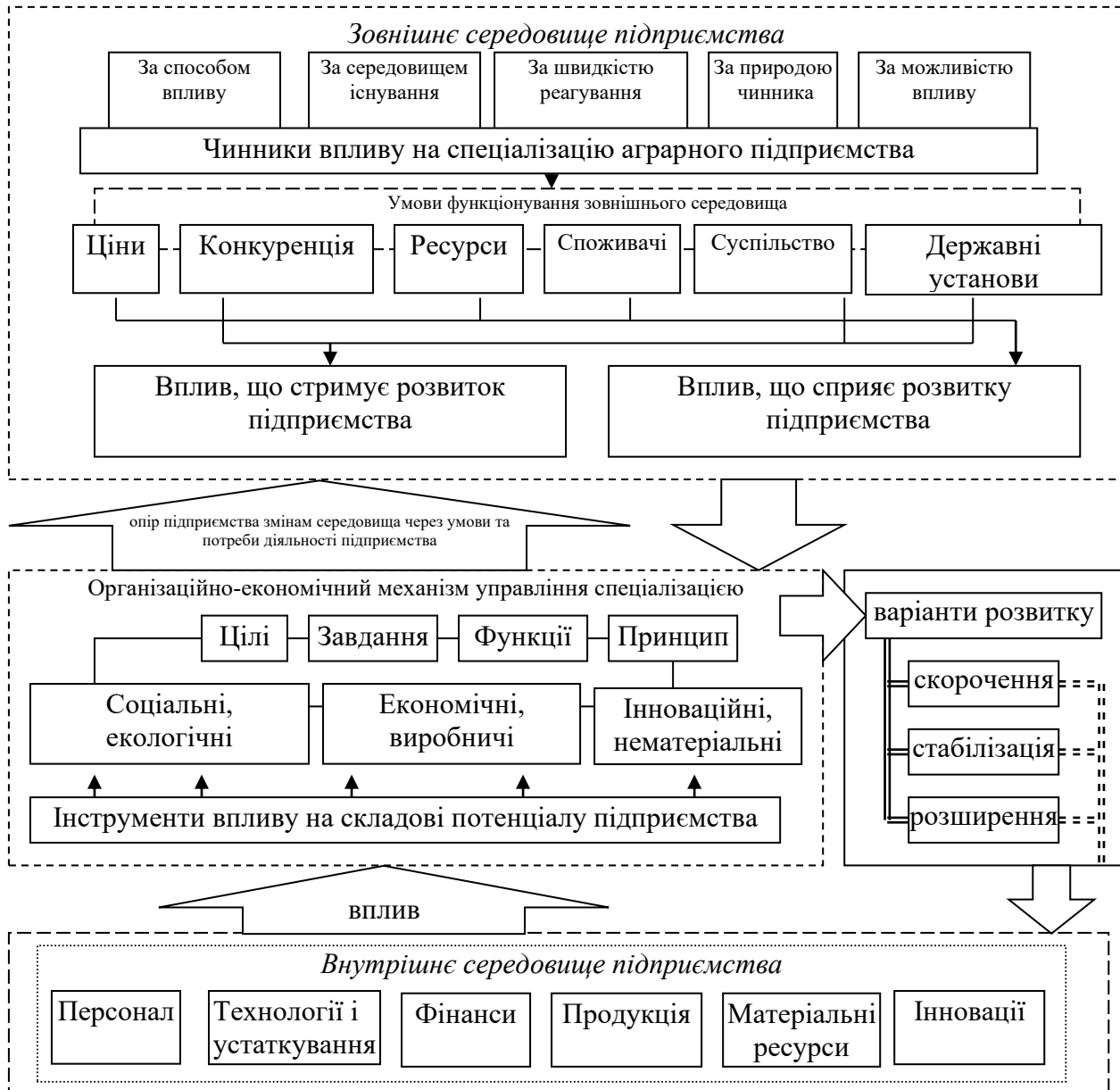

Рис. 2. Архітектура організаційно-економічного механізму управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств
Джерело: узагальнено автором

Концепція вказаного механізму припускає визначення принципів, цілей і задач, а також комплексу інструментів механізму управління спеціалізацією аграрних підприємств, які спрямовані на досягнення стійкого функціонування і розвитку підприємств. Вказана концепція враховує тенденції формування економічного потенціалу, внутрішньої інфраструктури підприємства, основні архітектурні рішення і стандарти, модель управління та вимоги до процесів управління, а також визначає принципи переходу з існуючого стану підприємства в цільовий.

Продемонстрований організаційно-економічний механізм дозволяє реалізовувати адаптаційні стратегії розвитку виробничо-комерційної діяльності за рахунок комплексного врахування дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища при мобілізації компонент виробничого та економічного

потенціалу, а також визначати конфігурацію систем управління товарною спеціалізацією в менеджменті підприємств.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Обґрунтовані концептуальні засади механізму організаційно-економічного механізму управління товарною спеціалізацією припускає визначення принципів, цілей і задач, а також комплексу інструментів механізму управління спеціалізацією аграрних підприємств, які спрямовані на досягнення стійкого функціонування і розвитку підприємств. Вказана концепція враховує тенденції формування економічного потенціалу, внутрішньої інфраструктури підприємства, основні архітектурні рішення і стандарти, модель управління та вимоги до процесів управління, а також визначає принципи переходу з існуючого стану підприємства в цільовий. Відповідно, це дозволяє реалізовувати адаптаційні стратегії розвитку виробничо-комерційної діяльності за рахунок комплексного врахування дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Література

1. Амбросов В., Мареніч Т. Механізми ефективного функціонування агроформувань. *Економіка України*. 2006. № 6 (535). С. 60-66.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. К.: КНЕУ, 2002. 624 с.
3. Власенко Т.В. Власовець В.М. Моделювання динаміки розвитку для удосконалення управління спеціалізацією підприємства. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. №5/4 (31). С. 9-15.
4. Голованова Г.Є. Механізми управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 3. С. 54-60.
5. Канінський П.К. Канінський М.П. Підвищення ефективності аграрного виробництва: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 432 с.
6. Канінський П.К. Спеціалізація сільськогосподарських підприємств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2005. 348 с.
7. Малік М.Й. Актуальні питання диверсифікації виробництва в аграрній сфері. *Ефективна економіка*. №12. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1689>.
8. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М. Концентрація виробництва в сільському господарстві: тенденції і перспективи. *Економіка АПК*. 2002. № 2. С. 11-16.
9. Ніценко В.С., Руденко С.В. Управління ризиками на підприємствах агропродовольчої сфери. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 3. С. 12-21.
10. Руденко С.В. Архітектура організаційно-економічного механізму управління розвитком виробничого потенціалу аграрних. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2015. № 5. С. 220-227.
11. Vlasenko T., Vlasovets V. Status and trends of agricultural enterprises in Ukraine in terms of market agricultural machinery. *Econtechmod: An international quarterly journal*. 2016. Vol. 5. No.3. P. 159-170.

References

1. Ambrosov V., Marenich T. Mekhanizmy efektyvnogo funktsionuvannya ahroformuvan. *Ekonomika Ukrainy*. 2006. № 6 (535). S. 60-66.
2. Andriichuk V.H. *Ekonomika ahrarykh pidpriemstv: pidruchnyk*. 2-he vyd., dop. i pereroblene. K.: KNEU, 2002. 624 s.
3. Vlasenko T.V. Vlasovets V.M. Modeliuvannya dynamiky rozvytku dlia udoskonalennia upravlinnia spetsializatsiieiu pidpriemstva. *Tekhnolohicheskyi audyt u rezervy proyzvodstva*. 2016. №5/4 (31). S. 9-15.
4. Holovanova H.Ie. Mekhanizmy upravlinnia tovarnoiu spetsializatsiieiu ahrarykh pidpriemstv. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*. 2019. № 3. S. 54-60.
5. Kaninskyi P.K. Kaninskyi M.P. Pidvyshchennia efektyvnosti ahramoho vyrobnytstva: monohrafiia. K.: NNTs IAE, 2011. 432 s.
6. Kaninskyi P.K. Spetsializatsiia silskohospodarskykh pidpriemstv: monohrafiia. K.: NNTs IAE, 2005. 348 s.
7. Malik M.I. Aktualni pytannia dyversyfikatsii vyrobnytstva v ahramii sferi. *Efektyvna ekonomika*. №12. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1689>.
8. Melnyk L.Iu., Makarenko P.M. Kontsentratsiia vyrobnytstva v silskomu hospodarstvi: tendentsii i perspektyvy. *Ekonomika APK*. 2002. № 2. S. 11-16.
9. Nitsenko V.S., Rudenko S.V. Upravlinnia ryzykamy na pidpriemstvakh ahroprodovolchoi sfery. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*. 2017. № 3. S. 12-21.
10. Rudenko S.V. Arkhitektura orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia rozvytkom vyrobnychoho potentsialu ahrarykh. *Visnyk KhNAU. Serii : Ekonomichni nauky*. 2015. № 5. S. 220-227.
11. Vlasenko T., Vlasovets V. Status and trends of agricultural enterprises in Ukraine in terms of market agricultural machinery. *Econtechmod: An international quarterly journal*. 2016. Vol. 5. No.3. P. 159-170.